

**MÜASİR BEYNƏLXALQ İQTİSADI-GÖMRÜK MÜNASİBƏTLƏRİNİN
TƏNZİMLƏNMƏSİNİN SPESİFİK PRİNSİPLƏRİ****V.İ.ƏLİYEV****Bakı Dövlət Universiteti****vugar1001@mail.ru**

Məqələdə müəllif diqqəti müxtəlif mənbələrə və təcrübəyə əsaslanaraq, beynəlxalq iqtisadi-gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsinin spesifik prinsiplərinə cəlb edir.

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə bir sıra xüsusi əhəmiyyətli normalar mövcuddur ki, onlarsız beynəlxalq sistemin normal fəaliyyət göstərməsi praktiki cəhətdən mümkün deyildir. Həmin normalar beynəlxalq sistemin bütün elementlərinə, o cümlədən beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə qeyd-şərtsiz tətbiq edilir. Həmin normalar beynəlxalq hüququn əsas prinsipləridir. Beynəlxalq hüququn özünəməxsus xarakteri onun tərkibində əsas prinsiplərin olmasından ibarətdir. Bu anlayış altında beynəlxalq hüququn başlıca məzmununu və özünəməxsus xüsusiyyətini əks etdirən və yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan ümumiləşdirilmiş normalar başa düşülür. Bu prinsiplər həmçinin xüsusi siyasi və mədəni qüvvəyə də malikdir. Elə buna görə də diplomatiya praktikasında onları adətən beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri adlandırırlar. Bu gün hər hansı bir siyasi qərar əsas prinsiplərə söykənibsə, etibarlı ola bilər. Prinsiplər tarixən şərtləndirilmişdir. Bir tərəfdən, onlar beynəlxalq münasibətlərin və beynəlxalq hüququn sistemli fəaliyyəti üçün lazımdır. Digər tərəfdən, onların mövcudluğu və həyata keçirilməsi hal-hazırkı tarixi şəraitdə mövcud ola bilər. Prinsiplər ümumi olaraq dövlətlərin və beynəlxalq cəmiyyətlərin maraqlarını əks etdirir. Prinsiplərin meydana gəlməsi həmçinin beynəlxalq hüququn öz maraqları ilə də əlaqədardır. Beynəlxalq hüquq çərçivəsində prinsiplərin müxtəlif növləri mövcuddur. Onlar arasında ideya prinsipləri ən əsas yeri tutur. Onlara sülh və əməkdaşlıq, demokratiya, humanizm və s. kimi ideyalar daxildir. Onlar öz əksini BMT Nizamnaməsində, insan hüquqları haqqında paktı və s. kimi müxtəlif sənədlərdə tapmışdır. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu prinsiplər:

1. Beynəlxalq hüququn ən mühüm normalarıdır. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri beynəlxalq hüquq sisteminin normativ hüquqi əsasını təşkil edir. Dövlətlərin beynəlxalq hüquq normalalarının yaradılması və həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün qarşılıqlı münasibətləri bu prinsiplərə söykənir.

2. Öz mahiyyətinə görə beynəlxalq hüququn ümumi normalarıdır. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bir növ istiqamətləndirmə rolunu oynayır. Onlar dövlətlərin və beynəlxalq hüququn digər subyektlərinin davranışının ümumi istiqamətlərini müəyyən edir. Bu prinsiplər beynəlxalq münasibətlərin istənilən sahəsinə sirayət edir və dəqiq ifadə olunmuş davranış qaydalarında konkretləşdirilir.

3. Dünyanın bütün dövlətləri üçün hüquqi cəhətdən məcburi xarakter daşıyan ümumtanınmış normalardır. Beynəlxalq hüququn bir sıra əsas prinsipləri BMT

Nizamnaməsinin 2-ci maddəsində BMT-nin bütün üzvləri üçün məcburi normalar kimi göstərilmişdir.

4. Ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan imperativ jus cogens normalarıdır (21, 45-47).

Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərindən kənar və onlarsız beynəlxalq hüququn özü də yoxdur. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır və bir-birini şərtləndirir (19, 56-58).

Qeyd etdiyimiz kimi, müasir beynəlxalq hüququn bir sıra əsas prinsipləri BMT Nizamnaməsində (II maddədə) öz əksini tapmışdır. Lakin bunlardan bəziləri məqsəd və ya ümumi öhdəlik kimi ifadə olunmuşdur. Sonralar dövlətlər bu prinsiplərin məzmununu dəqiqləşdirməyə və onları məcəllələşdirməyə çalışmışlar. Bu, BMT Baş Məclisinin müvafiq qətnaməsi əsasında 1970-ci il tarixli Bəyannamənin qəbul olunması ilə nəticələnmişdir. Doğrudur, Bəyannamədə beynəlxalq hüququn heç də bütün prinsipləri deyil, cəmi yeddi prinsip əks olunmuşdur:

- 1) güc tətbiq etməmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipi;
- 2) beynəlxalq mübahisələri dinc yolla həll etmək prinsipi;
- 3) dövlətin daxili yurisdiksiyasında olan işlərə qarışmamaq prinsipi;
- 4) dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək prinsipi;
- 5) xalqların hüquq bərabərliyi və özünümüəyyənətmə prinsipi;
- 6) dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi;
- 7) dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq öz üzərinə götürdükləri öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirməsi prinsipi.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Helsinki Müşavirəsinin 1 avqust 1975-ci il tarixli Yekun Aktında isə on prinsip göstərilmişdir (24, 213), belə ki, yuxarıda sadalanmış prinsiplərə burada daha üçü əlavə olunmuşdur:

- 1) sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipi;
- 2) dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipi;
- 3) əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipi.

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri aşağıdakı funksiyaları daşıyır:

1. Dövlətlərin əsas hüquq və vəzifələrini möhkəmləndirmək.
2. Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq iqtisadi hüququn digər normalarının fəaliyyəti üçün əsas olmaq.
3. Beynəlxalq hüquq qaydasını və beynəlxalq iqtisadi münasibətləri möhkəmləndirmək.
4. Beynəlxalq hüququn fəaliyyətini və inkişafını təmin etmək.
5. Beynəlxalq hüquqda (Beynəlxalq iqtisadi və gömrük hüququnda) boşluqları doldurmaq.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemi öz subyekt tərkibinə görə müxtəlif cür münasibətlərdən ibarətdir və bu faktın özü müxtəlif hüquqi nizamasalma metod və vasitələrinin tətbiqini şərtləndirir (22, 114). Bu münasibətlərin iki səciyyəsi mövcuddur: birincisi, dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasındakı (məsələn, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında münasibətlər); ikincisi, ayrı-ayrı dövlətlərin fiziki və hüquqi şəxsləri arasındakı münasibətlər (buraya, həmçinin dövlətlə başqa bir dövlətin fiziki və ya hüquqi şəxsləri arasındakı münasibətlər də daxildir). Beynəlxalq iqtisadi hüquq yalnız birinci səviyyədə olan münasibətləri – dövlətlərarası iqtisadi münasibətləri nizama salır (19, 19).

Beynəlxalq iqtisadi-gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsindən danışarkən

aşağıdakı əsas prinsiplərə diqqət yetirilməsi zəruridir:

I. Dövlətlərin təbii ehtiyatları üzərində ayrılmaz suverenliyi prinsipi.

Zəngin təbii ehtiyatlara malik olan Azərbaycan Respublikası üçün çoxtərəfli və iki-tərəfli sazişlərdə bu prinsipin hüquqi cəhətdən tanınması və təsbit olunması prinsiplərin məsələsidir. Təbii ehtiyatlar üzərində dövlətlərin suverenliyi prinsipi beynəlxalq hüququn dövlətlərin suveren bərabərlik prinsipindən meydana gəlir və BMT Nizamnaməsində (m.2.b.1), Prinsiplər haqqında 1970-ci il Bəyannaməsində, Dəniz hüququ haqqında 1982-ci il BMT Konvensiyasında, Dövlətlərin iqtisadi hüquq və vəzifələri Xartiyasında və s. beynəlxalq sazişlərdə əks olunmuşdur. ATƏM-in Yekun Aktında qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquq çərçivəsində bütün iştirakçı-dövlətlər bərabər hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Suveren hüquqların realizə olunması qanun və inzibati qaydaların qəbulunda, beynəlxalq hüquqa uyğun müstəqil iqtisadi-ticarət siyasətində ifadə olunur (20, 148). Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə suverenlik dövlətin xarici investisiyalara, onların tənzimlənməsi, eləcə də müəyyən şərtlərlə milliləşdirilməsinə qədər hüquqları əhatə edir. Müvafiq prinsipin məzmununu növbəti qaydada belə açıqlamaq olar:

- təbii ehtiyatların istifadəsində, iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsində müstəqillik, sərbəst sərəncam, sahiblik hüquqları;
- təbii ehtiyatlar üzərində, o cümlədən transmilli korporasiyaların fəaliyyətinə səmərəli nəzarət hüququ;
- təbii ehtiyatların istifadəsinin forma və rejimlərini müstəqil müəyyən etmək, həmçinin liberallaşdırma;
- əhalinin iqtisadi inkişafını təmin etmək hüququ;
- dəymiş ziyana görə kompensasiya vermək;
- xammal istehsalçılarının birliyində sərbəst birləşmək hüququ və s.

Maraqlıdır ki, Dövlətlərin iqtisadi hüquq və vəzifələri Xartiyası hazırlandığı dövrdə həmin müddəanın qəbul edilməsi lehinə bütün inkişaf etmiş dövlətlər, hətta iqtisadi cəhətdən asılı olan və müxtəlif siyasi və iqtisadi müqavilələrlə bağlı olan dövlətlər də çıxış etmişdilər (16, 192).

II. Dövlətlər arasında beynəlxalq iqtisadi və elmi-texniki münasibətlərin inkişaf etdirilməsi prinsipi. İlk olaraq söhbət dövlətlərin ticarət əlaqələri hüququndan gedirdi (jus commercii). E.de Vattel «millətlər arasındakı ticarət hüququnu» irəli sürürdü. Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi öz əksini BMT Nizamnaməsində tapmışdır. Bundan başqa, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas hissəsini təşkil edən beynəlxalq ticarət münasibətləri öz əksini 1964-cü il YUNKTAD-ın prinsiplərində də tapıb. Beləliklə, III prinsipdə deyilir ki, hər bir dövlət digər dövlətlərlə sərbəst ticarət edə bilər. VI prinsipdə deyilir ki, bütün dövlətlər beynəlxalq ticarət şərtlərinin yaranmasında əməkdaşlıq etməli və bütün dövlətlər arasında ticarətin genişlənməsinə və inkişafına kömək etməlidirlər.

Bütövlükdə, dövlətlər arasında beynəlxalq iqtisadi və elmi-texniki münasibətlərin inkişaf etdirilməsi prinsipi aşağıdakı kimi izah edilə bilər:

1. Dövlətin bütün digər dövlətlərlə iqtisadi-gömrük və elmi-texniki münasibətlərini inkişaf etdirmək hüququ var.
2. Dövlət bu münasibətlərin inkişafı üçün şərait yaratmağa borcludur.
3. Dövlət beynəlxalq iqtisadi-gömrük təşkilatları yaratmaq və onun işində yaxından iştirak etmək hüququna malikdir.

III. Qeyri-diskriminasiya prinsipi

Ayrıseçkiliyə yol verilməməsi dövlətlərin bərabərliyi prinsipindən irəli gəlir. Bu

prinsipin fəaliyyəti beynəlxalq münasibətlərin bütün sahələrinə yayılır. Bu prinsipə müvafiq olaraq müxtəlif ölkələr arasında ticarət-iqtisadi münasibətlər sahəsində hüquqi və fiziki şəxslərin müxtəlif ictimai-siyasi sistemlərdə olan bu və ya digər dövlətə mənsub olması əlamətinə görə ayrışdırılıya yol verilməməlidir.

1970-ci il Bəyannaməsinə uyğun olaraq dövlətlər onların siyasi, iqtisadi və sosial sistemlərindəki şərtlərdən asılı olmayaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq etməyə borcludurlar. Bəyannaməyə uyğun olaraq dövlətlər özlərinin siyasi, iqtisadi və sosial fərqlərindən asılı olmayaraq beynəlxalq birləşmənin bərabər hüquqlu üzvləridir və eyni hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Qeyri-diskriminasiya prinsipi dövlətlər arasındakı bütün münasibətlərə şamil edilir, lakin ən əvvəl isə bu prinsip beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sferasına şamil edilir. Son illər qeyri-diskriminasiya prinsipi beynəlxalq sənədlər sırasında təsdiq edilmiş və möhkəmləndirilmişdir.

Prinsip ilk dəfə BMT Nizamnaməsində, 1947-ci il «Tariflər və Ticarət haqqında Baş Sazişdə» - General Agreements On Tariffs and Trade (GATT) «Dövlətlərin iqtisadi hüquq və vəzifələri xartiyasında» (1974), ATƏM-in Yekun Aktında (1975) və s. sənədlərdə əks olunur. İqtisadi qeyri-diskriminasiya prinsipi ən sərt şəkildə öz əksini 1974-cü il Xartiyasında tapmışdır. Orada deyilir ki, hər bir dövlət öz siyasi, iqtisadi və sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq beynəlxalq ticarət və digər iqtisadi əməkdaşlıq formalarında iştirak etmək hüququna malikdir. Heç bir dövlət özünün iqtisadi, siyasi və sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq ayrışdırılıya məruz qala bilməz (maddə 4). 19 və 26-cı maddələrə uyğun olaraq inkişaf etməkdə olan dövlətlərə münasibətdə ayrışdırılıya icazə verilmir. QATT-da qeyd olunur ki, razılığa gələn tərəflər beynəlxalq ticarət münasibətlərində diskriminasiyanı istisna etmək istiqamətində ticarətdə tarifləri aşağı salmaqla və digər maneələri aradan qaldıraraq qarşılıqlı sazişə gəlirlər (18, 43). Xartiya və ATƏM-in Yekun Aktında iqtisadi münasibətlər sferasında ayrışdırılıya yol verməmək öhdəliyi dövlətlər tərəfindən qəbul edilir. Qeyri-diskriminasiya ilə bağlı məsələlərə YUNKTAD-ın sonrakı fəaliyyətində də böyük diqqət ayrılmışdır (8, 47).

Qeyri-ayrışdırılıq prinsipinin hüquqi məzmunu açıqlanarkən onun beynəlxalq hüquqda uzunmüddətli tətbiq nəticəsində ümumməcburi adət hüquq norması kimi formalaşması qeyd olunmalıdır. Ayrışdırılıya yol verməmək prinsipi dövlətlərarası münasibətlərin bütün sferalarına şamil edilir və prinsipdə 2 halda qanunauyğun istisna nəzərdə tutulur. Birincisi, İEOÖ-lər üçün imtiyazlı rejimin müəyyən olunması. İmtiyaz kimi İEOÖ-dən idxal olunan məhsullara gömrük rüsumunun tutulmaması və ya mövcud rüsumun azaldılması, eyni iqtisadi birlikdə olan ölkələrə isə xüsusi imtiyazların verilməsi. Bu tədbirlərin qeyri-diskriminasiya xarakteri onda ifadə olunub ki, belə tədbirlər müvafiq dövlət tərəfindən bütün xarici dövlətlərə qarşı tətbiq olunur. İkincisi, qeyd olunan II hüququyğun istisna kimi hüquq pozuntusu törətmiş delikvent dövlətə qarşı tətbiq olunan tədbirlər zamanı baş verir.

IV. Daha əlverişlilik prinsipi. Daha əlverişlilik prinsipinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, beynəlxalq müqavilə qaydasına müvafiq olaraq bir dövlət digər dövlətə müqavilədə göstərilən şərtlərə uyğun olaraq hüquq, üstünlük və imtiyazlar versin. Bu hüquq, üstünlük və imtiyazlar gələcəkdə III dövlətə vericəlik hüquq, üstünlük və imtiyazlar qədər əlverişli olmalıdır. Beləliklə, bu prinsipə uyğun olaraq müqavilə bağlanmış fiziki və hüquqi şəxslər də dövlətlərlə bərabər hüquqlara malikdirlər. BMT-nin Beynəlxalq Hüquq Komissiyası bu prinsipə müqavilə hüququnun bir aspekti kimi baxmağı qərara aldı. Lakin bu prinsipin həyata keçirilmə sahəsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlər olduğuna görə onu iqtisadi hüququn xüsusi prinsiplərinə aid etmək

lazımdır.

Daha əlverişlilik prinsipinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq Beynəlxalq Hüquq Komissiyası 1978-ci ildə «Daha əlverişli dövlət (millət) prinsipinin klauzulları haqqında maddələr layihəsini» hazırlamışdır. Lakin həmin layihənin təsdiqi üçün nəzərdə tutulan konvensiya qəbul olunmamışdır. Daha əlverişlilik prinsipi xarici dövlətə verilmiş rejimdir.

Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının qəbul etdiyi maddələr layihəsində göstərilir ki, millətlərin daha əlverişlilik klauzulasında belə bir razılıq var ki, razılaşdırılmış münasibətlər sferasında bir dövlət digər dövlətə münasibətdə ona daha əlverişli rejim şəraiti yaratmaq üçün öhdəlikləri öz üzərinə götürür.

Əvvəldə qeyd edildiyi kimi, əlverişlilik prinsipi xarici dövlətə verilmiş rejimdir. Daha əlverişli dövlət prinsipi, rejimi müqavilə qaydası olmaqla müəyyən bir sahədə bir dövlətin digər dövlətə münasibətdə daha əlverişli rejimin verilməsi ilə bağlı götürdüyü öhdəliklərdir (23, 487). Benefisiya qəbul edən dövlətin daha əlverişli rejimdən istifadə hüququ yalnız həmin dövlətin benefisiya verən dövlətlə müqavilə qaydası olduqda yaranır. Əldə edilmiş rejim benefisiya verən dövlətin III və ya onunla əlaqədə olan şəxslərə və əşyalara verilən rejimlə müəyyən olunur. Öz növbəsində, benefisiya verən dövlətlə III dövlət arasında bağlanmış müqavilə benefisiya verənlə benefisiyalar arasında heç bir öhdəlik yaratmır.

Daha əlverişli dövlət rejiminin tətbiq sferasını növbəti qaydada müəyyən etmək olar:

1. Gömrük tarifləri, idxal-ixrac ödəmələri ilə bağlı və bütövlükdə beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi.
2. Nəqliyyat vasitələri, o cümlədən xarici nəqliyyatın hüquqi rejimi.
3. Xarici hüquqi və fiziki şəxslərin rejimi.
4. Diplomatik, konsul və digər nümayəndəliklərin təsis olunması, bir sözlə, onların hüquqi rejimi.
5. Əqli mülkiyyət sferası.

V. Milli rejim prinsipi.

Beynəlxalq inteqrasiya prinsipdə milli rejimin rolu xüsusilə qeyd olunmalıdır. Milli rejimin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər bir dövlətdə digər dövlətin fiziki və hüquqi şəxslərinə həmin dövlətin fiziki və hüquqi şəxsləri ilə bərabər hüquqlar verilir və onlar bir dövlətin fiziki və hüquqi şəxslərinin daşdıqları vəzifələri yerinə yetirirlər. Başqa sözlə, xaricilər yerli vətəndaşlarla bərabər tutulur. Milli rejim həm milli qanunvericilik qaydası ilə, həm də beynəlxalq müqavilə bağlamaqla verilə bilər. Milli rejim məsələlərinə adətən beynəlxalq xüsusi hüquq çərçivəsində baxılır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 69-cu maddəsində qeyd olunur ki, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında olarkən qanunla və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər bütün hüquqlardan istifadə edə bilər və bütün vəzifələri yerinə yetirməlidirlər. Qeyd olunan qayda Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının 13 mart 1996-cı il Qanununda da öz əksini tapmışdır. Bu Qanunun IV maddəsinin I hissəsində milli rejimin verilməsi əks olunub. Qanuna müvafiq olaraq xarici şəxslərin hüquqi statusu Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquqi statusu ilə eyniləşdirilsə də, müəyyən istisnalar da saxlanmaqdadır (3, 235). Belə ki, fəaliyyət növləri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı ilə şərtlənən sahələrdə, həmçinin siyasi hüquqlar sahəsində əcnəbilər üçün milli rejimdən istisnalar

müəyyən olunur. Məhz buna görə qeyd etdiyimiz ilk maddədə nəzərdə tutulur ki, qanunla başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, əcnəbilər milli şəxslərlə eyniləşdirilir (2, 98).

VI. Preferensiya prinsipi.

Qeyd olunan istisnaları nəzərə alaraq beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə dövlətlərin iqtisadi inkişaf tarazlığına nail olmaq üçün tətbiq edilən prinsiplərdən biri də İEOÖ-lər üçün nəzərdə tutulan preferensiya prinsipidir. Prinsip YUNKTAD-ın 1961-ci il prinsiplərində (VIII prinsip), QATT-ın 36 və 38-ci maddələrində, ÜTT/QATT sisteminə daxil olan sənədlərdə (15, 133), 1974-cü il yeni beynəlxalq iqtisadi qaydanın təsisi ilə bağlı sənədlər üçlüyündə, 1988-ci il Ticarət preferensiyalarının qlobal sistemi haqqında 1988-ci il Belqrad Müqaviləsində və digər sənədlərdə əks olunmuşdur. Preferensiya prinsipinin məzmununu növbəti qaydada açıqlamaq olar:

1. Qarşılıqlı əvəzli olmadan İEOÖ-lərin əmtəələrinə birtərəfli qaydada gömrük rüsumlarından və digər yığımlardan güzəştlərin verilməsi.

2. İEOÖ-lərin bir-birinə qarşılıqlı münasibətdə təqdim etdikləri imtiyazların İEO-lərə şamil edilməməsi.

3. Sosial-iqtisadi inkişaf baxımından subsidiyaların, həmçinin xarici subsidiyaların İEOÖ-lər tərəfindən tətbiq olunması.

4. İEO-lər tərəfindən İEOÖ-lərə sonuncuların iqtisadiyyatından asılı olaraq ayrışdırılıya yol verməmək (17, 287).

5. İEO-lər tərəfindən İEOÖ-lərin əmtəələrinə qarşılıqlılıq prinsipi olmadan rüsumların azaldılması və ya tamamilə ləğv edilməsi, həmçinin İEOÖ-nin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq imtiyazların tədricən ləğvi.

Ayrı-ayrı prinsiplərin normativ ümumiləşməsinin səviyyəsində və məzmununa, eləcə də onların həmin münasibətlərə reqlyativ təsirinin xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq, ticarət-iqtisadi münasibətlərin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin prinsiplərinin sistemini aşağıdakı üç kateqoriyaya bölmək olar:

1. Müasir beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri;

2. Beynəlxalq hüququn xüsusi sahəvi prinsipləri (beynəlxalq iqtisadi hüququn və beynəlxalq ticarət hüququnun prinsipləri);

3. Ticarət-iqtisadi münasibətlərin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin, yaxud hüququn ümumi prinsipləri.

Beləliklə, beynəlxalq iqtisadi-gömrük münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi və ya müvafiq münasibətlər sferasında hüquq qaydası, bir tərəfdən, beynəlxalq hüquq – beynəlxalq iqtisadi-gömrük hüququnun adət-hüquq mənşəli prinsiplərinə əsaslanırsa, digər tərəfdən, beynəlxalq ticarət, gömrük, vergi və s. sazişlərdə əks etdirilən konvension prinsiplərin məcmusundan ibarət fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq hüquq – beynəlxalq iqtisadi-gömrük hüququnun adət hüquq mənşəli norma və prinsipləri bir tərəfdən, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təmin edirsə, digər tərəfdən, iqtisadi inkişafa, beynəlxalq iqtisadi-gömrük münasibətlərinin genişlənməsinə xidmət edir (5, 129). Beynəlxalq iqtisadi-gömrük münasibətlərinin inkişaf dinamikasına uyğun olaraq, ticarətin qlobal sistemi yarandıqca, beynəlxalq iqtisadi-gömrük hüququnun spesifik, müqavilə prinsiplərinin də adət-hüquq normalarına çevrilməsi prosesi sürətlənəcəkdir ki, bu da beynəlxalq ticarət dövrində dövlətlərin inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq daha ciddi hüquq qaydasının yaranmasına, hüquqi inkişafın bərqərar olmasına gətirib çıxaracaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2003, 256 s.

2. Əliyev Ə.İ. Dövlətlərin gömrük işi sferasında əməkdaşlığının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi // Azərbaycan hüquq jurnalı, 2002, №1, s. 97-104.
3. Əliyev Ə.İ. Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti və gömrük işi sferasında beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq məsələləri. Beynəlxalq münasibətlər və beynəlxalq hüquq fakültəsinin 10 illiyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları. Bakı: 2002, s. 231-237.
4. Heydərov K.F. Gömrük işinin əsasları. 4 cildə. I c. Gömrük işinin təşkili və texnologiyası. Bakı: Azər nəşr, 1998, 496 s.; II c. Gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti. Bakı: Azər nəşr, 1999, 392 s.
5. Алиев А.А. Таможенное дело и развитие мировой экономики. Баку: Чашыоглы, 2002, 236 с.
6. Борисов К. Г. Международное таможенное право. Учебное пособие. М.: РУДН, 1997, 224 с.
7. Буглай В.Б., Ливенцев Н.Н. Международные экономические отношения. Учебное пособие. Под ред. Н.Н.Ливенцева. М.: Финансы и статистика, 1996, 160 с.
8. Вельяминов Г.М. Конференция ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД) – 20 лет. Хозяйство и право, №8, 1984, с. 44-61.
9. Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс. М.: Волтерс Клувер, 2004, 496 с.
10. Вельяминов Г.М. Основы международного экономического права. М.: 1994, 350 с.
11. Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров. Комментарий. Отв. ред. А.С.Комаров. М.: Юрид. лит., 1994, 320 с.
12. Герчикова И.Н. Международное коммерческое дело. Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ, 2001, 671 с.
13. Грачёв Ю.Н. Внешнеэкономическая деятельность. Организация и техника внешнеэкономических операций. М.: ЗАО Бизнес-школа, 2001, 378 с.
14. Давыдов О.Д. Внешняя торговля: время перемен. М.: Марко Медиа, 1996, 257 с.
15. Зенкин И.В. Право всемирной торговой организации. Учебное пособие. М.: Междунар. отношения, 2003, 248 с.
16. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право. Учебник, перевод с франц. В.П.Серебрянникова, В.М.Шумилова. М.: Международные отношения, 2001, 608 с.
17. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. М.: Междунар. отношения, 2002, 416 с.
18. Козырин А.Н. Правовое регулирование таможенно-тарифного механизма (сравнительно-правовое исследование). Автореф. дисс. на соис. учен. степ. докт. юрид. наук. М.: 1994, 57 с.
19. Международное право. Сборник документов. Отв. ред. К.А.Бекяшев. М.: 1996, 431 с.
20. Международное торговое право. Некоторые вопросы теории и практики. Сб.статей. Под ред. В.И.Лисовского. М.: Междунар. отношения, 1979, 208 с.
21. Тункин Г.И., Шишкин В.М. О международно-правовых принципах ИМЭП. СГП, 1980, №9, с. 45-47.
22. Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. М.: Междунар. отношения, 2003, 272 с.
23. Carreou D. Chroniques de droit international economique. Paris, AFDI, 1991, 576 p.
24. Cartou L. Communautés europeenes. P., Pedone, 1986, 416 p.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИКО-ТАМОЖЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В.И.АЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье на основе анализа литературных источников и международной практики анализируются специфические принципы регулирования современных международных экономико-таможенных отношений. Характеризуются основные принципы: неотъемлемый суверенитет государств над их природными ресурсами; развитие экономических и научно-технических отношений между государствами; национальный режим и др. В заключение делается вывод, что в условиях формирования глобальной системы торговли в соответствии с динамикой развития международных экономико-таможенных отношений усиливается и процесс перерастания специфических договорных принципов международного экономико-таможенного права в обычные нормы права, что, в свою очередь, с учетом уровня развития государств в международном торговом обороте приведет к созданию более строгого правопорядка и закреплению права на развитие.

SPECIFIC PRINCIPLES OF REGULATION OF MODERN INTERNATIONAL ECONOMIC-CUSTOMS RELATIONS

V.I.ALIYEV

SUMMARY

The article analyzes specific principles of regulation of modern international economic-customs relations at the heart of various existing opinions in the literature and the international practice. Inalienable sovereignty of the states over their natural resources; development of economic, scientific and technical relations among the states; national regime etc. are characterized as the main principles. In the end it is inferred that amid the creation of global trade system, in conformity with the development dynamics of the international economic-customs relations the process of transformation of specific contractual principles of the international economic-customs law in usual norms of the law intensifies as well and this in turn, depending on the development level of the state in the international trade turnover will lead to establish a more serious legal order and enforce the right to development.